

Araştırma Makalesi
Gönderim Tarihi: 13.04.2022
Kabul Tarihi: 06.06.2022
Yayın Tarihi: 18.06.2022
Yazıt Kùltür Bilimleri Dergisi, 2022, 2(1): 67-77

Research Article
Received Date: 13.04.2022
Accepted Date: 06.06.2022
Published Date: 18.06.2022
DOI Number: 10.29228/yazitdergisi.5

TÜRKİYE-AZERBAYCAN KÜLTÜR BİRLİĞİ BAĞLAMINDA ELMAS YILDIRIM'IN HALK BİLİMİ ÇALIŞMALARI*

Folklore Studies of Elmas Yıldırım in the Context of Turkey-Azerbaijan Cultural Union

Tuğba BORA*
Betül GÖRKEM*

ÖZ

Hazar'ın batısındaki Oğuz Türklerinin Azerbaycan ve Osmanlı Türkleri olarak ikiye ayrılması neredeyse 16. yüzyıla kadar dayanmaktadır. Ancak her iki topluluk arasındaki sınırlar yalnızca siyasidir. 1991 yılında Sovyetler Birliği'nden ayrılarak bağımsızlığını ilan eden Azerbaycan Cumhuriyeti'ni ilk tanıyan devlet Türkiye Cumhuriyeti olmuştur. İki devlet arasındaki karşılıklı ilişkiler her zaman üst düzeyde gelişim göstermiştir. Azerbaycan ve Türkiye halklarının kültür bağları ise oldukça güçlüdür. Halk edebiyatı ürünleri iki topluluk arasında köprü vazifesi görmektedir. Azerbaycan Türkleri ile Türkiye Türkleri arasındaki en belirgin ortak türlerden biri ise mâni/bayatu söyleme geleneğidir. Azerbaycan sahasına ait bayatların derlenmesi ve yayınlanmasında önemli çalışmalar yapılmıştır. Bunlardan ilki Elmas Yıldırım'a aittir. Azerbaycan'ın işgali sonrası Türkiye'ye sığınan Elmas Yıldırım, Elazığ ilinde uzun yıllar nahiyeye müdürlüğü görevini yürütmüştür. Bu bölgede çalışırken Elazığ'dan Azerbaycan mânileri derlemiş ve yayınlamıştır. *Azerbaycan Mânileri: Halk Edebiyatından Alınmış Bayatılar (Şikesteler)* adlı eser 1947 yılında yayınlanmıştır. 16 sayfalık eserde 91 adet mâni bulunmaktadır. Bu çalışma Türkiye'de 'bayatılar' başlığıyla neşredilen ilk eserdir. Ardından *Bayatılar: Azerbaycan Halk Mânileri* isimli ikinci baskısı gelir. Bu kitaba 111 mâni daha ilave edilmiştir. Bu çalışmada Elmas Yıldırım'ın folklorcu kimliği incelenecek, bu bağlamda Azerbaycan bayatı geleneğinin özellikle Doğu Anadolu bölgesindeki yayılımı ve kültür ilişkileri bağlamında incelemesi yapılmıştır.

Anahtar Sözcükler: Azerbaycan, mâni, Elmas Yıldırım, Türk sözlü geleneği, halk bilimi.

ABSTRACT

The division of the Oghuz Turks in the west of the Caspian into Azerbaijan and Ottoman Turks dates back to almost the 16th century. But the borders between both communities are purely political. The Republic of Turkey was the first state to recognize the Republic of Azerbaijan, which declared its independence from the Soviet Union in 1991. The mutual

* Bu çalışma, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı'nda, Dr. Öğr. Üyesi Betül Görkem danışmanlığında, Tuğba Bora tarafından hazırlanan "Elazığ Halkevi ve Neşriyatının Türk Halk Bilimi Bakımından Değerlendirilmesi" başlıklı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

* Yüksek Lisans Öğrencisi, Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Kayseri-Türkiye. E-posta: tugba-bora@hotmail.com. ORCID: 0000-0001-6400-966X.

* Dr. Öğr. Üyesi, Erciyes Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Halk Bilimi Bölümü, Kayseri-Türkiye. E-posta: betulaydogdu@gmail.com. ORCID: 0000-0003-0838-5761.

relations between the two states have always developed at a high level. The cultural ties of the peoples of Azerbaijan and Turkey are quite strong. Folk literature products act as a bridge between the two communities. One of the most obvious common types between Azerbaijani Turks and Turkey Turks is the tradition of saying (mâni). Significant work has been done in the collecting and publishing mâni's performed in Azerbaijani field. The first of these studies written by Elmas Yıldırım. Elmas Yıldırım, who took refuge in Turkey after the occupation of Azerbaijan, worked as an administrative head of subdistrict in Elazig for many years. While working in this province, he collected and published Azerbaijani mâni's from Elazig. *Azerbaijan Mânis: Bayatis from Folk Literature* was published in 1947. There are 91 mâni in this study booklet. This work is the first work published in Turkey with the title of "mâni". Then came the second edition of *Bayatılar: People's Mânis of Azerbaijan*. 111 more mânis have been added to this book. In this study, Elmas Yıldırım will be examined as a folklorist, and in this context, the spread of the Azerbaijani tradition, especially in the Eastern Anatolia region, and in the context of cultural relations will be examined.

Keywords: Azerbaijan, mâni, Elmas Yıldırım, Turkish oral tradition, folklore.

Türkiye- Azerbaycan İlişkileri

11. yüzyılda yazı dili hâline gelen Oğuz Grubu Türkçesi içine Türkiye Türkçesi, Azerbaycan Türkçesi ve Türkmen Türkçesi, Gagavuz Türkçesi dâhil edilmektedir. Dil ve kültürün ayrılmaz bir bütün olduğu düşünöldüğünde, şive ortaklıklarının bu Türk toplulukları arasında da birlik oluşturduğunu söylemek mümkündür. Tarihî süreç içerisinde Azerbaycan Türkleri ve Türkiye Türkleri her zaman daha yakın olmuştur. Bunun nedeni coğrafi yakınlık ile birlikte aynı zamanda kültür ortaklığıdır. Bir ağacın iki kolu gibi görölen Azerbaycan ve Anadolu Oğuzları 16. yüzyılda Safevi-Osmanlı devletleri arasındaki mücadele ve Şii-Sünni ayrılıkları nedeniyle ayrı düşmüştür. Sonraki süreçte Rus hâkimiyeti altına giren Azerbaycan Türkleri ile Anadolu Türkleri arasındaki bağlar zayıflamıştır. "Sovyetler Birliği'nde 1926 yılından itibaren Türkiye Türkleriyle Azerbaycan Türklerini birbirinden iyice ayırmaya yönelik, kasıtlı ideolojik yaklaşım ve bu yaklaşımın ortaya attığı aslı-esası olmayan 'Azerbaycan Milleti', 'Azerbaycan Dili' kavramlarına dayanan tarih anlayışı olmuştur." (Akpınar, 2018: 6). 1920'de kurulan Azerbaycan Sovyet Cumhuriyeti'nde Rusların etkisiyle bölge Türk dünyasıyla bağlarını koparmaya başlamıştır. Kasıtlı olarak "Azerbaycan dili" ve "Azerbaycan edebiyatı" kavramları yaygınlaştırılmıştır. Ancak 1985'ten bu yana bu ayırımın yavaş yavaş terk edildiği görölmektedir (Akpınar,1994: 17-18).

1991 yılında Sovyetler Birliği'nin dağılması ile birlikte Türkiye Cumhuriyeti ile diğeri Türk devletleri arasında yeniden yakın ilişkiler kurulmaya başlanmıştır. 1991 yılında bağımsızlığını ilan eden Azerbaycan Cumhuriyeti'ni ilk tanyan devlet de Türkiye Cumhuriyeti olmuştur (URL-1). Bu tarihten itibaren iki devlet arasında diplomatik ilişkiler ilerlemiştir. Diplomatik ilişkilerle birlikte dil ve edebiyat araştırmaları da ivme kazanmıştır.

Edebî İlişkiler

“Aralarında dil birliğı olan halkların, kültürel özelliklerinde de ortaklıklar-benzerlikler olması doğaldır. Bu ortaklıklar özellikle halk kültüründe kendini gösterir.” (Helimoğlu Yavuz, 1991: 15). Tarihsel süreçte yaşanan siyasî ayrılıklara rağmen Azerbaycan ile Türkiye arasında kültür bağları hiçbir zaman kopmamıştır. Kültürü oluşturan temel kaynaklardan dil ve edebiyat ürünlerinin benzerlikleri buna delildir. Aynı ürünlerin farklı varyantları iki toplulukta da görülmektedir. Örneğın bir halk hikâyesinin veya bir türkünün farklı varyant ve versiyonları görülebilmektedir. Bu ürünlerin teşekkül noktalarını tespit etmek oldukça güçtür. Bir örnek verecek olursak; “Sarı Gelin” adlı türkünün Karabağ mı yoksa Erzurum kökenli mi olduğı hâlâ tartışılmaktadır. Sözlü geleneğe yaratılmış bir ürünün farklı formlara girebildiğı de görülmektedir. “Bazen Azerbaycan’da söylenen bir mâninin Türkiye’de bilmece olarak sorulduğı da bilinmektedir. Bu hem mâni ile bilmece arasındaki yakınlığa hem de her iki edebiyat (Azerbaycan ve Türkiye) arasındaki benzerliğe ve ortaklığa güzel bir örnek oluşturmaktadır.” (İçel, 2007: 77).

Edebiyat ürünlerinin ortaklığı hususunda bir diğer tür ise mânilerdir. “Mâni türü genel olarak yedili hece vezniyle söylenen, *aaba* şeklinde kafiyelenen, genelde dört mısralık bir nazım türü olarak tanımlanmaktadır.” (Boratav, 2016: 191). Mâni türü farklı Türk topluluklarında farklı isimler almaktadır. Bunların başlıcalarını “mâni, bayatı, hoyrat, aytıpa, çinik”tir (Kaya, 2021: 40). Tek dördlükte anlam bütünlüğü sağlayan mâniler *aaba* şeklinde kafiyelenir. Genelde ilk iki dize hazırlık dizesidir, anlam son iki dizede verilmektedir. Mâniler yapılarına göre “düz, kesik, artık” olarak sınıflandırılır (Kaya, 2021: 60). Sami Akalın mâni türünün, Türk dili lehçelere ayrılmadan önce ortaya çıktığını savunmakta, türün ortaya çıkışını en geç 9. yüzyıla dayandırmaktadır (Karaağaç ve Açıkğöz, 1998, XIII).

Azerbaycan bölgesinde “bayatı” adını alan bu türün 16. asırda ortaya çıktığı düşünülmektedir. Azerbaycan’da kitap hâlinde yayınlanan ilk bayatı derlemesi 1926 yılındadır (Azerbaycan Halk Edebiyatında Bayatılar, 1926). Ardından bayatı derlemeleri yavaş yavaş yaygınlaşmaya başlar. Konuyla ilgili kapsamlı çalışmalar yapan Asya Memmedova bayatıların ilk kez 16. yüzyılda bazı yazma eserlerde bulunduğunu iddia eder. Söz konusu bayatılar Mehemed İbn Mekki’nin *Lemeatü’l-Dıvışkiyye*, Hüsameddin Tokadî’nin *Şerhü’l-Evamil*, Sadullah Berdeî’nin *Hadâik* adlı eserlerinde ve muhtelif cönklerde yer almaktadır (Karaağaç ve Açıkğöz, 1998: XII). “Bayatı” sözcüğünün etimolojisine baktığımızda Fuat Köprülü, Ahmet Caferoğlu, Günay Karaağaç gibi araştırmacıların ortak görüşü Bayat boyuna ait tür olarak “bayatı” adını aldığı yönündedir (Karaağaç ve Açıkğöz, 1998: XV). Yolcu’ya göre, bayatılar Azerbaycan halk edebiyatı içerisinde hem aşık şiirinin içinde hem de klasik ve çağdaş şiirde yaratıcıları belirli olan bir tür olarak da görülmüştür (Yolcu, 2011: 33).

Türk topluluklarında ortak olarak yaşadığı bilinen mânî söyleme geleneği Azerbaycan ve Türkiye'nin Doğu Anadolu Bölgesinde oldukça yaygındır. Hikâye anlatılırken türkülerin arasına mânî eklenir. Boratav'ın aktardığına göre Azerbaycanlı Türk âşıklar her türkünün her dörtlüğünden sonra bir cinaslı mânî eklemektedir. Bu geleneğin Kars yöresinde yaşadığını tespit etmiştir (Boratav, 2002: 33). Boratav'a göre (2016: 196) mânîleri şu şekilde sınıflandırmak mümkündür: "Niyet mânîleri, sevda mânîleri, iş mânîleri, bekçi ve davulcu mânîleri, İstanbul'da bazı sokak satıcılarının mânîleri, İstanbul meydan kahvelerinin cinaslı mânîleri, Doğu Anadolu'da hikâye mânîleri, mektup mânîleri". Bu değerlendirmeye bakıldığında mânîlerin günlük hayatın büyük bir parçası olduğu görülmektedir. Ahmet Caferoğlu'nun deyişiyle "Bayatılar halk hayatının aynasıdır." (Karaağaç ve Açıkgöz, 1998: XVIII). Bu bağlamda toplumların hayatlarındaki tüm renkleri, tüm benzerlikler, tüm acı ve sevinçleri mânîlerde görmek mümkündür.

Mânî söyleme geleneği birçok türde olduğu gibi yavaş yavaş şekil değiştirmektedir. Günümüzde eskisi kadar yoğun olmasa da günlük yaşamda hâlâ mânîlere yer verilmektedir. Örneğin sakızlardan çıkan mânîler geleneğin şekil değiştirmesine önemli bir örnektir. Aynı şekilde bayram mesajlarında da mânîlere yer verilmektedir. Ramazan ayında davulcular mânî söylemekte, kına gecelerinde bazı yörelerde mânî söyleme geleneği de devam etmektedir. Bu nedenle mânîlerin kayıt altına alınması oldukça önemlidir. Bu yönde çalışma yapan önemli isimler vardır. Azerbaycan mânîlerini kayıt altına alan önemli isimler Asya Memmedova, Ehliman Ahundov, Ahmet Caferoğlu, M.A. Ferzane, Elmas Yıldırım, Hesen Gasimov'dur. Elmas Yıldırım ise Türkiye'de "bayatılar" başlığı altında ilk eseri neşretmesi bakımından oldukça önemlidir. *Azerbaycan Mânîleri Azerbaycan Halk Edebiyatından Alınmış Bayatılar (Şikesteler)* (1947a) adlı eserin ilk sayfasında Yıldırım'ın "Hayallerimizde yaşatmaya çalıştığımız Türkçülüğün asıl çalışacağı sahalardan biri olan bu dağınık, kardeş halk edebiyatı parçalarını toplayarak ana yurttan tanıtma yolunda da şimdiye kadar hiçbir iş yapılmadığı hazin hallerden sayılabilir." (Yıldırım, 1947a: 1) cümlesi yer almaktadır.

Elmas Yıldırım

25 Mart 1907 tarihinde Bakü'nün Gala adlı köyünde dünyaya gelmiştir. Asıl adı Yıldırım, soyadı Almazade'dir. Yazı ve şiirlerinde Elmas Yıldırım adını kullanmıştır. 1927 yılında Bakü Devlet Üniversitesi'nde edebiyat bölümüne kayıt yaptırır. Ancak varlıklı bir aileden gelmesi sebebiyle Bolşevikler tarafından istenmez ve eğitimini yarım bırakmak mecburiyetinde kalır. Ayrıca ailesinin mülklerine de el konulur. Farklı derneklerde edebiyat faaliyetlerini devam ettirmiştir. Millî ve içtimai konularda şiir ve yazılar kaleme alması, bu eserlerin Türkiye'de yayınlanması nedeniyle Sovyet rejimiyle başı derde girmiştir. Bu olaylar neticesinde 1929'da Derbent'e sürgün edilmiştir. Burada da faaliyetlerine devam eden Elmas Yıldırım 1930 yılında Aşkabat'a sürgün edilir. Bu sürgünün nedeni ise *Dağlar Seslenirken* adlı eseri kaleme almasıdır. Burada da komünist rejim tarafın-

dan rahat bırakılmayacaklarını anlar; eşi ve çocuğuyla birlikte Türkiye'ye sığınmaya karar verir. 1934 yılında önce Van, ardından Elazığ'a ulaşırlar (Aras, 2007: 59-81).

1934-1951 yılları arasında Elazığ ilinde sırayla Palu/ Karacabucağı, Palu/ Ka-raçar, Elazığ merkez, Palu/ Karabegan, Ağın, Hankendi, Baskil'de görev yapmış-tır. 1951 yılında, önceden Elazığ'a bağlı olan, Tunceli'nin Nazimiye ilçesinde gö-reve başlamıştır. Oğlu Azer Elmas'ın ifadesine göre vefatından birkaç ay önce, Fevzi Aküzüm'ün ifadesine göre ise bir ay önce Malatya ilinin Kale bucağına atanır (Aras, 2007: 85-86). 14 Ocak 1952'de hayatını kaybeden Yıldırım, Azerbay-can'ın Kala köyünde doğup Malatya'nın Kale bucağında hayata veda etmiştir (Aras, 2007: 88).

Şairin hayatında Elazığ ili büyük öneme sahiptir. Elazığ'da öğretmenlik, iskân memurluğu, bucak müdürlüğü gibi görevlerde çalışmıştır. Burada eserleri basılmış, gazete ve dergilerde şiirleri yayınlanmıştır. Elazığ Halkevi'nin çıkardığı *Altan* adlı dergide toplam üç adet şiiri yayınlanmıştır. Bunlar *İlerleyen Elaziz'e* (Yıldırım, 1933a), *Tunceli Dağlarına* (Yıldırım, 1937) ve *Uzaktaki Soydaşlara* (Yıldı-rım, 1933b) adlarını taşımaktadır. Elazığ'da *Altan* dışında *Fırat Gazetesi*'nde yazı-ları neşredilen şairin aynı zamanda *Hayat, Orkun, Ötüken* gibi önemli dergilerde ve *Demokrat Malatya Gazetesi, Van Gazetesi, Turan Gazetesi* gibi gazetelerde de eser-leri yayımlanmıştır (Aras, 2007: 59-118). Elmas Yıldırım aynı zamanda *Azerbaycan Kùltür Derneği Dergisi, Hayat, Orkun, Ötüken* dergilerinde de şiirler kaleme almış-tır.

Yıldırım, Türkiye'de tarihe "İrkçılık- Turancılık Davası" olarak geçen hadise-lerden de etkilenmiştir. 1944 yılında Elazığ'da görevli iken tutuklanarak İstanbul Sıkıyönetim Komutanlığı'na götürülmüştür. İçişleri Bakanlığı tarafından hazırlan-an raporda İrkçi- Turancı olarak nitelendirilen 47 isim vardır. Elmas Yıldırım'ın adı da bu listede 43. sırada yer almaktadır (Goloğlu, 1974: 294). Yargılamalar 7 Eylül 1944'te başlamıştır ve 23 kişi mahkemeye çıkarılmıştır (Goloğlu, 1974: 253). Bu 23 isim arasında Elmas Yıldırım'ın adı geçmemektedir. Sorgulandıktan sonra tutuklanmadan salıverilmiş olması ihtimali oldukça yüksektir. Ancak ne kadar süre sorgulandığı hakkında bir bilgiye ulaşılamamıştır.

Elmas Yıldırım hayattayken yayınlanan eserleri ise şunlardır: *İlk Şiirleri* (Aras, 2007: 108), *Dün Bugün* (Aras, 2007: 108), *Dağlar Seslenirken* (Aras, 2007: 109), *Boğulmayan Bir Ses* (Yıldırım, 1936), *Azerbaycan Mânileri: Azerbaycan Halk Edebiya-tından Alınmış Bayatılar (Şikesteler)* (Yıldırım, 1947a), *Bayatılar: Azerbaycan Halk Mânileri* (Yıldırım, 1947b). Bu çalışmada Yıldırım'ın folklorcu kimliği incelendiği için *Azerbaycan Mânileri: Azerbaycan Halk Edebiyatından Alınmış Bayatılar (Şikesteler)* ile *Bayatılar: Azerbaycan Halk Mânileri* adlı eserler dikkate alınmıştır.

Elmas Yıldırım ve Folklor

Türkiye’de folklor alışmaları Dursun Yıldırım tarafından (2016: 104) şu devrelere ayrılmıştır: rtl Devre (1839-1908), Türkçü Devre (1908-1920), Sentezci Devre (1920-1988), Dergici Devre (1939-1966), Bilimci Devre (1966-günümüz). “rtl Devre” alışmaları henüz halk biliminin ilk evresidir. Bu dönemde Osmanlı Devleti’nin içinde bulunduğu siyasi şartlara bağlı olarak milliyetçilik düşüncesinin yüksek sesle dile getirilmesi mümkün olmamıştır. Ziya Gökalp, Ahmet Vefik Paşa gibi isimler bu dönemin önde gelen halk bilimi araştırmacılarıdır (Ekici, 2018: 15). “Türkçü Devre” olarak adlandırılan dönemde ise artık halk bilimi adlandırması açıkça kullanılmıştır. Milliyetçi sesler yükselmeye başlamış, edebiyatta da bu akımın etkisi açıkça belirmiştir. Yıldırım’ın ifadesiyle “Folklor, Türkülerin mill ruhu ateşlemede kullandıkları bir silah fonksiyonundadır.” (Yıldırım, 2016: 105). “Sentezci Devre”nin kapsadığı 1920-1988 yılları, yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti’nin kültürel temellerinin atıldığı dönemdir. Bu bağlamda folklor çalışmaları büyük önem arz etmektedir. Folklor araştırmalarında devlet desteği alınmıştır (Yıldırım, 2016: 105). Ayrıca Anadolu’da gezi çalışmaları yapıp derleme faaliyetlerinde bulunulmuştur (Ülkütaşır, 1972: 37). “Dergici Devre” halk bilimi çalışmalarına hizmet eden önemli dergilerin yayın hayatına girdiği dönemdir. Kemal Güngör’n *Folklor Postası*, İhsan Hıner’in *Türk Folklor Araştırmaları* gibi dergiler çıkarılmıştır. Zamanın folklor araştırmacıları Hıner’in çıkarıldığı dergi etrafında toplanarak sonraki gelişmelere zemin hazırlamışlardır (Yıldırım, 2016: 105-106). “Bilimci Devre”nin en önemli gelişmesi Millî Folklor Araştırma Enstitüsü’nün kurulmasıdır. Üniversitelerde halk bilimi krsleri açılmış, alanda uzman isimler çalışmalarını yrtmştir.

Elmas Yıldırım’ın çalışmaları kronolojik olarak bakıldığında her ne kadar Sentezci Devre’ye dâhil olsa da, işlev bakımından Türkçü Devre’yi işaret eder. Elazığ iline yerleşmiş Azerbaycan Türklerinden mâni örnekleri toplaması, temelde var olan ortak kültürün zenginleşmesi amacına hizmet etmektedir.

Metin Ekici’ye göre “Halkbilimi eğitimi almamış, ancak kendi bölgesi veya yöresindeki halk bilgisi yaratmalarına ilgi duyan, bu yaratmaları çeşitli amaçlar doğrultusunda kaydedip toplayan kişilere amatör derlemeci adı verilir.” (Ekici, 2018: 27). Biyografisi incelendiğinde Elmas Yıldırım’ın herhangi bir halk bilimi eğitimi almadığı grlmektedir. Elmas Yıldırım amatör derlemecidir. Derlenen metinlerin kaydedilmesi aşamasındaki eksik hususları, onun bu yönüne bağlayabiliriz.

Elmas Yıldırım’ın eserlerinde halk edebiyatı unsurlarını görmek mümkündür. şiirlerinde koşma nazım şekli ve güzelleme, koalama gibi halk edebiyatına ait nazım türlerini sıklıkla kullanmıştır. Örneğin *Yiğitlere Sesleniş* (Yıldırım, 1990) adlı eseri incelendiğinde şiirlerin hemen hemen hepsinde *abab/cccb/dddb/eeeb...*

şeklinde kafiye örgüsü kullanıldığı göze çarpmaktadır. Bu kafiye örgüsü âşık edebiyatı içinde en sık kullanılan kafiye dizilimlerindedir.

Halk edebiyatına ait nazım şekillerini kullanmadığı şiirlerine bakıldığında da halk şiirinin tesirlerini görmek mümkündür. Şiirlerinde dağ, gök, çemen, ceylan gibi pastoral unsurları çokça kullanması da dikkat çekicidir. Şiirlerinde tabiatın oldukça geniş yer kapladığını söylemek mümkündür. Vatan özlemini, gurbet acısını tabiat unsurlarıyla şiirlerine dökmüştür. Şair “Bu dağlarçin ben ezelden bir şair doğmuşam” (Aras, 2007: 370) diyerek aslında hal tercümesini yapmıştır.

Yıldırım, Türkiye’de yaşarken yurduna büyük özlem duymaktadır. Elâzığ ilinde Gölcük adlı bir göl bulunmaktadır. Elmas Yıldırım bu göle sık sık giderek onunla dertleşir. Gölcük ile konuşurken aslında Bakü’deki Hazar Denizi’ne özlemini gidermektedir (Aras, 2007: 82). Onun *Gölcük’le Hasbîhâl* adlı şiiri bu bakımdan önemlidir.

Aç koynunu, uzaktan gelmişim çok yaşlıym;
Êli yurdu çalınmış bir garip Kafkaslıym;
Zannetme ki yoksulum, Kür’lüyüm, Aras’lıym;
Bakü’dan ayrıralı yakın zamandır Gölcük (Yıldırım, 1936: 15).

Elmas Yıldırım Gölcük’ün adının Hazar Gölü olarak değiştirilmesi için Mustafa Kemal Atatürk’e bir mektup yazar. Atatürk onun bu isteğini geri çevirmez ve gölün adı Hazar olarak değiştirilir (Anar, 2007: 72). Ancak bu konuda farklı kaynaklarda farklı bilgiler mevcuttur. Topal’a göre Atatürk 1937’deki Elâzığ ziyareti sırasında Gölcük’ü görür ve treni durdurup bu bölgede incelemelerde bulunur. Gölün karşısında bulunan dağın adının Hazar olduğunu öğrendiğinde “Artık bu gölün adı Hazar olsun.” der (Topal, 1997: 29).

Azerbaycan Mânileri: Azerbaycan Halk Edebiyatından Alınmış Bayatılar (Şikesteler) (1947a)

16 sayfadan müteşekkil olan eser 1947 yılında Elazığ Turan Basımevi’nde yayınlanmıştır. İçerisinde bölgeden derlenen 91 adet mâni vardır. Eserin giriş kısmı “Mânilerin Kaynağı” başlığını taşımaktadır. Burada öncelikle vatan tasvirini yapmış; Azerbaycan halkının acılarını, kederlerini, sevdalarını, hasretlerini ve en çok da gurbet yaşamlarını ele alan mânileri topladığını söylemiştir (1947a: 1-2). Ardından mâni metinleri verilmiştir. Metinler verilirken herhangi bir sıralamaya tâbi tutulmayıp, karışık şekilde verildikleri görülmektedir. Mâni metinlerinde Azerbaycan Türkçesi ile verilmiş olan sözcüklerin anlamı son sayfada verilmiştir. Bu sözlükte toplam 17 kelime bulunmaktadır (1947a: 16).

Kitaptaki mânilerin 38’i sevda, 13’ü gurbet, 10’u tabiat, 23’ü felek, 7’si soyal konuludur. Bilimsel derleme yöntemlerine uygun olacak şekilde derleme ortamı, kaynak kişi gibi bilgilere yer verilmemiştir. Bu eksiliği dönemin folklor çalışmalarının oldukça yeni olmasına bağlamak mümkündür.

Bu kitabın arka kapağında *Kafdağı'na Türküler* adlı bir çalışmanın basılacağı bildirilmiştir. Kitabın adından yola çıkarak eserin bir türkü derlemesi olduğu düşünülebilir ancak kitaba henüz ulaşamamıştır. Söz konusu eserin Yıldırım'a ait telif şiirlerden oluşması da muhtemeldir. Bu durumda şiirlerini "türkü" adı altında kitabına aktarması, onun halk edebiyatı ile yakından ilgi kurduğunu göstermektedir. Halkevlerinin kapatıldığı 1951 tarihinde "Halkevleri kitaplıklarından kitaplar toplatılarak kamyonlara yüklenmiş, uygun alanlarda yakılmış veya depolara yığılarak okunması imkânı ortadan kaldırılmıştı" (Toksoy, 2007: 127). Elmas Yıldırım'ın bahsi geçen *Kafdağı'na Türküler* isimli eserinin de basılmış ancak bu olaylar esnasında yok edilmiş olma ihtimali vardır. Diğer bir ihtimalse eserin hiç basılmamış olmasıdır. Yine arka kapakta "Bu kitapçadan kendilerine gönderilmek üzere Azeri vatandaşlarımızın adreslerinin bilinmesi arzu edilmektedir. Adres: Hankendi-Elazığ Elmas Yıldırım." notu bulunmaktadır.

Bayatılar: Azerbaycan Halk Mânileri (1947b)

İlk eserin ardından 111 adet yeni mâni eklenerek oluşturulan bu çalışma da 1947'de Elâzığ Turan Basımevinde basılmıştır. Çalışma 48 sayfadan oluşmaktadır. Kitabın iç kapağında "İlvelerle ve düzeltilmiş şekliyle ikinci basılış" notu yer almaktadır. "Giriş" kısmında (1947b: 1-5) önceki eserden farklı olarak metinlerdeki Azeri lehçesine mahsus ses değişiklikleri hakkında bilgi verilmiştir (1947b: 2). Ardından "Bayatıların Seslendiği Ülke" (1947b: 3-5) başlıklı yazı gelmektedir. Burada metinlerin kaynağını cennet vatan Azerbaycan olarak göstermiştir. Masallardaki Kafdağı'nın Kafkas Dağları olduğunu ve söz konusu ürünlerin buradan geldiği söylenmektedir. Giriş kısmının ardından Şemsettin Kutlu'nun "Azerbaycan Edebiyatına Genel Bir Bakış" (1947b: 6-12) başlıklı yazısı karşımıza çıkar. Bu bölümde klasik edebiyat ve halk edebiyatını açıklamış, halk edebiyatına daha fazla yer vermiştir. Nağıllar, atalar sözü, ağıtlar, koşmalar, bayatılar hakkında kısa bilgiler ve örnekler bulunmaktadır.

"Vasfhal" (1947b: 10) başlığı altında mâni söylemeye bağlı bir gelenekten bahsedilmiştir. Bu geleneğe göre bir kap dolusu suyun üstüne bir örtü örtülür. Falına bakılacak olan kişiler bu suya yüzük, bilezik gibi eşyalarını atar. Kapın başında bulunan kadın her eşyaya bir mâni söyler. Bu geleneğin Anadolu coğrafyasında da görüldüğünü söylemek gerekir. Boratav'ın verdiği bilgilere göre bu geleneğe mahtıvar, martaval, martıvor, bahtiyar, vaf-i hal gibi adlar verilir (Boratav, 2016: 196). Örnek vermek gerekirse Kayseri yöresi Avşarları arasındaki gelenekte, genç kızlar büyük bir bohçanın içine farklı yağlarla kokulandırılmış mendillerini koyarlar. Bir kişi bohçayı açar ve mendillerin sahiplerine tek tek mâni söyler (Görkem, 2014: 89). Bu kitapta yine Azerbaycan Türkçesine ait 81 adet sözcük eserin sonunda açıklanmıştır. Eserde toplanan 202 adet mâniden 79'u sevda, 21'i gurbet, 16'sı tabiat, 59'u felek, 27'si de sosyal içerikli mânilerdir. Söz konusu mâniler herhangi bir sıralamaya tabi tutulmamıştır.

Sonuç

Halk edebiyatı ürünleriyle bu kadar i içe olan bir Şairin folklor çalışmaları yapması da boşuna değildir. Yıldırım her Őeyden önce büyük bir Türk milliyetçisi, vatan sevdalısı idi. Dolayısıyla içinde yetiştiği toplumun aynası olmak vazifesini gösteren halk edebiyatı ürünleriyle de yakından ilgilenmiştir. Elazığ'da yaşadığı yıllar içinde bu bölgeden Azerbaycan bayatları derlemesi de bu sebeptendir. Türkiye ile Azerbaycan arasında kültür bağlarının birliğine işaret etmek amacıyla Yıldırım, bu önemli türün yaşayan örneklerini derlemiş ve yayınlamıştır.

Türkiye ile Azerbaycan ilişkileri tarihsel süreç içerisinde zaman zaman zayıflasa da asla tamamen kopmamıştır. Kültürel belleğin saklandığı ve aktarıldığı en güzel örneklerden olan halk edebiyatı ürünleri de bu duruma kanıttır. Sovyet yönetimi tarafından Türkiye aşiği olmakla suçlanan ve sürgünden sürgüne gönderilen, nihayetinde Türkiye'ye ulaşan Elmas Yıldırım da bu durumun bilincindedir. Türk boyları arasında milli bir kültür köprüsü kurulması için bu ürünlerin derlenmesi ve kayıt altına alınması gerektiğinin farkındadır. Bu nedenle on sekiz yıl yaşadığı Elazığ'da Azerbaycan mnilerini derlemiş ve iki kitap olarak yayınlamıştır. Ayrıca ulaşamadığımız *Kafdağı'na Türküler* adlı çalışması da kuvvetle muhtemeldir ki yine bu amaca hizmet etmektedir. Ancak eserin, Yıldırım'ın telif Şiirlerini barındırıyor olması da ihtimal dahilindedir. Bu gibi çalışmalar elbette günümüz araştırmacılarına da ışık tutmuştur. 1998 tarihinde Günay Karaağaç ve Halil Açıkgoz birlikte *Azerbaycan Bayatları* başlıklı bir çalışma hazırlamıştır. Bu çalışmada söz konusu araştırmacıların derlediği bayatılar derli toplu biçimde verilmiştir. Elmas Yıldırım'ın derlediği mâniler de bu kitapta yer almaktadır.

Yıldırım'ın söz konusu mânileri Elazığ ve çevresinde yaşayan Azerbaycan Türklerinden derlediği düşünülebilir. Her ne kadar bölgeye kendisi gibi göç eden diğer Azerbaycan vatandaşları hakkında kapsamlı bilgi olmasa da, çok sayıda insanın Sovyet yönetiminden kaçarak veya daha önceki dönemlerde Türkiye'ye yerleşmesi oldukça mümkündür. Yıldırım Elazığ'ın farklı bölgelerinde görev yapmıştır. Mâni derlemelerinin yayımlandığı tarih olan 1947'de Elmas Yıldırım Elazığ ili Hankendi Bucak Müdürlüğü'nde görev yapmaktadır. Bu bilgiye *Azerbaycan Mânileri Azerbaycan Halk Edebiyatından Alınmış Bayatılar (Şikesteler)* (1947a) eserinin arka kapağındaki nottan ulaşılmıştır. Bu tarihe kadar çok sayıda kaynak kişiyle derleme yapmış olmalıdır. Yıldırım bu sayfada söz konusu kitabın kendilerine gönderilmesi için Azerbaycan vatandaşlardan adres bilgileri istemiştir. Genişletilmiş ikinci baskıdaki ilave mâni metinlerinin bu Şekilde yeni tanıştığı kişilerden derlenmiş olması muhtemeldir.

Türkiye ile Azerbaycan ilişkileri kültürel, tarihsel ve siyasi açılardan uzun süredir yakın biçimde devam etmektedir. Kültürel bağların korunmasında ise edebiyat araştırmalarına büyük rol düşmektedir. Bu bağlamda Elmas Yıldırım'ın Türkiye sahasında derlenen ilk bayatı örneklerini kayıt altına almış olması büyük

önem taşımaktadır. Yıldırım'ın söz konusu çalışmaları bu alanda çalışan birçok araştırmacının çalışmalarına da ışık tutmaktadır.

Kaynakça

- Akpınar, Yavuz (1994). *Azeri Edebiyatı Araştırmaları*. İstanbul: Dergah Yayınları.
- Akpınar, Yavuz (2018). "Çağdaş Türk Edebiyatlarının Oluşum Süresi ve Gelişim Çizgisi". *Çağdaş Türk Edebiyatları I*. Ed. Yavuz Akpınar ve Ferruh Ağca. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, 3-27.
- Anar, Rızayev (2007). "Göle Ad Veren Şair". *Kardeş Kalemler*, 5: 72-74.
- Aras, Enver (2007). *Hazar'dan Hazar'a Elmas Yıldırım*. Elazığ: Manas Yayıncılık.
- Azərbaycan Halk Edebiyatında Bayatılar* (1926). Bakü: Azərbaycan Edebiyat Cəmiyyəti Neşriyatı.
- Boratav, Pertev Naili (2002). *Halk Hikâyeleri ve Halk Hikâyeciliği*. Ankara: Tarih Vakfı Yayınları.
- Boratav, Pertev Naili (2016). *100 Soruda Türk Halk Edebiyatı*. Ankara: Bilgesu Yayınları.
- Ekici, Metin (2018). *Halk Bilgisi (Folklor) Derleme ve İnceleme Yöntemleri*. Ankara: Geleneksel Yayıncılık.
- Goloğlu, Mahmut (1974). *Millî Şef Dönemi (1939-1945)*. Ankara: Kalite Matbaası.
- Görkem, Betül (2014). *Fahri Bilge Derlemeleri, Kayseri Yöresi Türk Halk Bilimi Çalışmaları*. Kayseri: Talas Belediyesi Kültür Yayınları.
- Helimoğlu Yavuz, Muhsine (1991). *Azərbaycan Halk Edebiyatı İle Türkiye Halk Edebiyatı Arasındaki Benzerlikler*. Ankara: An Yayınları.
- İçel, Hatice (2007). "Türkiye ve Azerbaycan'da Mâni ve Bilmece Türü Arasındaki İlişkiler". *Tübar*, 22: 76-85.
- Karaağaç, Günay ve Açıkgöz, Halil (1998). *Azərbaycan Bayatıları*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Kaya, Doğan (2021). *Türk Dünyası Anonim Halk Şiiri*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Toksoy, Nurcan (2007). *Bir Kültürel Kalkınma Modeli Olarak Halkevleri*. Ankara: Orion Yayınevi.
- Topal, Mehmet (1997). *Atatürk Elazığ'da*. Elazığ: Elazığ Eğitim, Sanat, Kültür, Hizmet, Araştırma ve Tanıtma Vakfı Yayınları.
- URL-1: "Türkiye Azerbaycan Siyasi İlişkileri". <https://www.mfa.gov.tr/turkiye-azerbaycan-siyasi-iliskileri.tr.mfa> (Erişim: 09.04.2022).
- Ülkütaşır, Şakir (1972). *Cumhuriyetle Birlikte Türkiye'de Folklor ve Etnografya Çalışmaları*. Ankara: Başbakanlık Basımevi.

- Yıldırım, Dursun (2016). "Türk Folklor Araştırmalarının Problemleri". *Türk Bitiği*. Ankara: Akçağ Yayınları, 103-117.
- Yıldırım, Elmas (1933a). "İlerleyen Elazize". *Altan*, 7: 9.
- Yıldırım, Elmas (1933b). "Uzaktaki Soydaşlara Çağırış". *Altan*, 10: 14-15.
- Yıldırım, Elmas (1936). *Boğulmayan Bir Ses*. İstanbul: Tecelli Basımevi.
- Yıldırım, Elmas (1937). "Tunceli Dağlarına". *Altan*, 29: 7.
- Yıldırım, Elmas (1947a). *Azerbaycan Mânileri Azerbaycan Halk Edebiyatından Alınmış Bayatılar*. Elazığ: Turan Basımevi.
- Yıldırım, Elmas (1947b). *Bayatılar Azerbaycan Halk Mânileri*. Elazığ: Turan Basımevi.
- Yıldırım, Elmas (1990). *Yiğitlere Sesleniş*. Ankara: Azerbaycan Kùltür Derneği Yayınları.
- Yolcu, Mehmet Ali (2011). *Balıkesir Yöresi Manileri*. Balıkesir: Kent Arşivi Yayınları.

Çalışmanın yazarı/yazarları "COPE-Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri" çerçevesinde aşağıdaki hususları beyan etmişlerdir:

Etik Kurul Belgesi: Bu çalışma için etik kurul belgesi gerekmemektedir.

Çıkar Çatışması Beyanı: Bu makalenin araştırması, yazarlığı veya yayınlanmasıyla ilgili olarak yazarın/yazarların potansiyel bir çıkar çatışması yoktur.

Yazarın Notu: Bu çalışma, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı'nda, Dr. Öğr. Üyesi Betül Görkem danışmanlığında, Tuğba Bora tarafından hazırlanan *Elazığ Halkevi ve Neşriyatının Türk Halk Bilimi Bakımından Değerlendirilmesi* başlıklı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

Katkı Oranı Beyanı: Birinci yazar çalışmanın inceleme kısımlarında, ikinci yazar ise literatür ve akademik yazım aşamasında katkı sunmuştur.

The author / authors of the study declared the following points within the framework of the "COPE-Code of Conduct and Best Practices Guidelines for Journal Editors":

Ethics Committee Approval: Ethics committee approval is not required for this study.

Declaration of Conflicting Interests: The author(s) has/have no potential conflict of interest regarding research, authorship, or publication of this article.

Author's Note: This study was produced from the master's thesis titled *Evaluation of Elazığ Community Center and Publications in terms of Turkish Folklore* prepared by Tuğba Bora under the supervision of Asst. Prof. Dr. Betül Görkem at Erciyes University Social Sciences Institute Turkish Language and Literature Department.

Author Contributions: The first author contributed in the review parts of the study, and the second author contributed in the literature and academic writing phase.